

УДК 342.9

МАМОНТОВА О.М.

**ПРО ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ДОКАЗУВАННЯ
В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ**

Статтю присвячено порівняльно-правовому аналізу нормативного закріплення підстав звільнення від доказування в адміністративному судочинстві США, Киргизької Республіки, Латвії, Російської Федерації, Естонії та Республіки Вірменія. На основі теоретичних та практичних досліджень нормативно-правової бази, наукових доробок вітчизняних учених зроблено висновок про відносно єдиний підхід щодо окреслення підстав звільнення від доказування в адміністративному судочинстві держав різних правових сімей.

Встановлено, що положення КАС України щодо визначення та класифікації фактів, які не підлягають доказуванню в адміністративному судочинстві, більшою мірою відповідають усталеним світовим тенденціям звільнення від доказування. Однак нормативно-правові акти зарубіжних країн містять більш чіткі нормативні правила щодо визначення та класифікації фактів, які не підлягають доказуванню в адміністративному судочинстві.

Доведено необхідність удосконалення вітчизняного законодавства про адміністративне судочинство шляхом подальшого запозичення відповідних положень із законодавства інших країн та впровадження найкращих світових практик його реалізації, апробованих на тепер.

Ключові слова: адміністративне судочинство, загальновідомі обставини, звільнення від доказування, доказування, преюдиційні обставини, формальне визнання.

Статья посвящена сравнительно-правовому анализу нормативного закрепления оснований освобождения от доказывания в административном судопроизводстве США, Кыргызской Республики, Латвии, Российской Федерации, Эстонии и Республики Армения. На основе теоретических и практических исследований нормативно-правовой базы, научных разработок отечественных ученых сделан вывод об относительно едином подходе к определению оснований освобождения от доказывания в административном судопроизводстве государств различных правовых семей.

Установлено, что положения КАС Украины относительно определения и классификации фактов, не подлежащих доказыванию в административном судопроизводстве, в большей степени соответствуют принятым мировым тенденциям освобождения от доказывания. Однако нормативно-правовые акты зарубежных стран содержат более четкие нормативные правила определения и классификации фактов, не подлежащих доказыванию в административном судопроизводстве.

Сделан акцент на необходимости усовершенствования отечественного законодательства об административном судопроизводстве путем дальнейшего заимствования соответствующих положений из законодательства других стран и внедрения лучших мировых практик его реализации, апробированных в настоящее время.

Ключевые слова: административное судопроизводство, общеизвестные обстоятельства, освобождение от доказывания, доказывание, преюдиционные обстоятельства, формальное признание.

The article focuses on the comparative legal analysis of the normative consolidation of grounds of exemption from evidence in administrative legal proceedings of the USA, the Kyrgyz Republic, Latvia, the Russian Federation, Estonia and the Republic of Armenia.

On the basis of theoretical and practical research of the legal and regulatory framework, the research and development of national scientists the conclusion was made concerning the relatively consistent approach to the definition of the grounds of exemption from evidence in administrative legal proceedings of the states of the different legal systems.

It was established that the provisions of Administrative Court Procedure Code of Ukraine regarding the identification and classification of facts which are not subject to evidence in the administrative legal proceedings, are in line with the established global trends of exemption from evidence in a great measure. However, the regulatory legal acts of foreign countries contain clearer normative rules on identification and classification of facts, which are not subject to evidence in the administrative legal proceedings.

The necessity of improvement of the national legislation as to the administrative legal proceedings by further assimilation of the corresponding provisions from the legislation of the other countries and introduction of the best world practices of its implementation, approved at the present day, was proved.

Key words: *administrative legal proceedings, generally known circumstances, exemption from evidence, evidence, prejudicial circumstances, formal recognition.*

Здійснення порівняльно-правового аналізу з метою визначення особливостей та переваг законодавства про адміністративне судочинство зарубіжних країн відкриває широкі можливості для законотворця стосовно запозичення апробованого досвіду в процесі інституціоналізації у вітчизняному законодавстві про адміністративне судочинство. У зв'язку із цим учені та практики повсякчас звертаються до положень адміністративно-процесуальних законів інших країн, аналізують моделі адміністративного судочинства та порядок організації діяльності адміністративних судів країн із розвинутою демократією, що має принципове значення для модернізації концепції удосконалення національної моделі адміністративного судочинства.

Разом із тим ознайомлення з науковими доробками, що пов'язані із вивченням зарубіжного досвіду спеціального судочинства щодо вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин, засвідчує, що проведені дослідження здійснювалися переважно у межах вивчення особливостей диференціації процесуальної форми його здійснення. А отже, теоретична та практична значимість проведеного дослідження не викликає сумнівів.

Ступінь розробленості проблеми. Дослідженню окремих аспектів функціонування інституту звільнення від доказування у різні часи приділяли увагу у своїх наукових пошуках такі вчені: О.М. Дубенко, В.В. Гордєєв, Я.С. Калмикова, В.Я. Настюк, О.М. Нечитайло, І.І. Осіпова, І.В. Решетнікова, О.П. Рябенко, О.В. Умнова, Н.Б. Фаргушок, М.Й. Штефан та інші процесуалісти. Разом із тим в умовах модернізації вітчизняної правової системи та її елементів дослідження, спрямовані на аналіз підстав звільнення від доказування в адміністративному судочинстві зарубіжних країн та співставлення їх із положеннями чинного вітчизняного законодавства про адміністративне судочинство, мають високий рівень наукової новизни, є надзвичайно своєчасними та актуальними.

Мета дослідження полягає у вивченні позитивного світового досвіду диференціації підстав звільнення від доказування в адміністративному судочинстві, визначення можливості його імплементації з метою удосконалення вітчизняного законодавства про адміністративне судочинство.

Вклад основного матеріалу. Сутнісна характеристика сучасного призначення, завдань та визначальних засад (принципів) адміністративного судочинства в Україні дає змогу зробити висновок, що норми процесуального законодавства, якими визначено юрисдикцію та повноваження адміністративних судів, встановлено порядок здійснення судочинства в адміністративних судах України, натепер зазнали докорінних змін та більшою мірою відповідають реаліям сьогодення. Беззаперечно, саме якісне удосконалення доктринальних положень теорії адміністративного права та процесу, а також відхід від контексту застарілих догм права сприяли прийняттю та модернізації Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) як новаторського, прогресивного законодавчого акта, в якому вдалося закріпити найбільш ефективний, доведений світовою практикою судовий спосіб вирішення спорів за правилами спрощеного та загального позовного провадження [11, с. 25; 14, с. 5].

Разом із тим у контексті законодавчих новацій та змін практики судочинства Верховного Суду з вирішення тих чи інших категорій справ у процесі широкомасштабного та ефективного реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів, здійснюваного протягом останніх років, особливої уваги потребує інститут доказування як один із найголовніших еле-

ментів адміністративного судочинства. Адже саме доказування в адміністративному судочинстві, хоча і має досить чітку законодавчу регламентацію, є доволі об'ємною категорією, яка включає чимало особливостей та нюансів.

Так, у національному адміністративному судочинстві кожна сторона має довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення [9, ч. 1 ст. 77]. Водночас у положеннях КАС України закріплено перелік обставин, які не підлягають доказуванню та не потребують доказування. Основною метою встановлення підстав звільнення від доказування є спрощення процедури доказування та досягнення максимальної ефективності доказового процесу на шляху до встановлення істини у справі, справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин. Зі змісту ст. 78 КАС України випливає, що в адміністративному судочинстві не підлягають доказуванню та не потребують доказування: 1) обставини, які визнаються учасниками справи; 2) обставини, визнані судом загальновідомими; 3) обставини, встановлені рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, якщо у справі беруть участь ті самі особи або особа, стосовно якої встановлено ці обставини; 4) вирок суду в кримінальному провадженні, ухвала про закриття кримінального провадження і звільнення особи від кримінальної відповідальності або постановва суду у справі про адміністративне правопорушення, які набрали законної сили, є обов'язковими для адміністративного суду, що розглядає справу про правові наслідки дій чи бездіяльності особи, стосовно якої ухвалений вирок, ухвала або постановва суду, з питань, чи мали місце ці дії (бездіяльність) та чи вчинені вони цією особою [9].

У світлі наведеного досить корисним може бути ознайомлення із зарубіжним досвідом правового закріплення обставин, які не підлягають доказуванню в адміністративному судочинстві, поглиблене вивчення якого дає змогу констатувати наявність більш чітких нормативних правил щодо визначення та класифікації фактів, які не підлягають доказуванню, ефективність та дієвість яких перевірені часом. Вбачається, що результати аналізу відповідних положень законодавства зарубіжних країн можуть бути використані в Україні з метою виявлення недоліків чинного вітчизняного законодавства про адміністративне судочинство та формування механізму результативного подолання окремих правових колізій національного процесуального законодавства та законодавства про адміністративне судочинство зокрема.

Передусім необхідно зазначити, що за наявності загальновизначених стандартів адміністративного судочинства та характерних усталених правових традицій щодо вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин у світовій практиці спостерігається чимало особливостей та варіацій його процесуальної форми: від деталізованого порядку здійснення провадження у справі до відсутності виокремлення частин адміністративного судочинства, викладення положень у загальному вигляді із вказівкою на застосування правової процедури, визначеної цивільним процесуальним законодавством [16, с. 68; 17, с. 14]. Разом із тим є декілька моделей організації діяльності адміністративних судів (інших інституцій, яким притаманні функції адміністративної юстиції). Так, наприклад, від повного регулювання адміністративного судочинства в рамках цивільного процесу відмовились та закріпили цей інститут окремим законодавчим актом: Азербайджан, Вірменія, Грузія, Естонія, Латвія, Литовська Республіка, Молдова, Російська Федерація [10, с. 4–5; 6, с. 55–56]. Водночас, наприклад, у Грузії та Молдові спостерігається використання норм посилення в спеціальних законодавчих актах з адміністративного процесу (судочинства), зокрема, до цивільного процесуального закону. Слід також зазначити, що натеper є країни, в яких адміністративне судочинство здійснюється в рамках цивільного процесу, – Білорусь, Таджикистан та Туркменістан [6, с. 57].

Повертаючись до аналізу нормативного закріплення підстав звільнення від доказування в адміністративному судочинстві зарубіжних країн, варто зазначити, що значимим для вітчизняного законодавця може стати досвід США, де доказовий процес (evidence) є самостійною галуззю процесуального права [18, с. 28]. Справа в тому, що у країнах англо-саксонської правової сім'ї або сім'ї загального права існування такого поняття, як «доказове право», та такої галузі, як «доказовий процес», що окремо регулює докази та доказування, є традиційно зумовленим [4, с. 82].

Процесуальний порядок доказування у США врегульовано положеннями «Федеральних правил про докази» 1975 р. та законів про докази штатів [18, с. 260]. Водночас у доказовому праві США є низка фактів, що входять до предмета доказування, але не підлягають доказуванню. Так, суд здатний тлумачити як встановлені факти, яких не було доведено, якщо це стосується: 1) обізнаності (поінформованості) суду (judicial notice) – фактів загальних знань та фактів індивідуального досвіду; 2) формального визнання (formal admissions); 3) презумпції; 4) преюдиційності фактів (res judicata) [5, с. 102–103].

Провівши порівняльний аналіз правового регулювання предмета доказування, І.І. Осіпова визначає такий перелік обставин, які не потребують доказування у США: безспірні обставини, преюдиційні обставини та обставини, визнані судом загальновідомими. При цьому автор вказує, що норми матеріального та процесуального права США містять також посилання на обставини, які презюмуються встановленими, без можливості їх спростування [12, с. 67–68].

Необхідно вказати, що Федеральні правила про докази США регламентують тільки обізнаність суду про «судові» факти (judicial notice of “adjudicative” facts). Суд бере до відома факт, який має бути досить беззаперечним: 1) у цілому відомим на території дії суду або 2) може бути правильно і легко визначений у разі звернення до джерел, чия точність не викликає сумнівів. Дещо інший підхід до фактів, про які суддя знає зі свого досвіду. Так, рішення про обізнаність суду про факт може бути прийнято з ініціативи як самого суду, так і будь-якої сторони. При цьому протилежна сторона має право оскаржити його. Однак якщо суд вважає себе обізнаним про цей факт, він інформує присяжних про визнання цього факту встановленим судом [13, с. 100].

Що стосується преюдиційних фактів (або ефекту попереднього судового рішення), то в американському праві це питання врегульовано не нормами доказового права, а правилами про процедуру. Разом із тим у більшості штатів діє чотири умови для використання *res judicata*: 1) рішення має бути остаточним; 2) рішення має бути винесено по суті; 3) вимоги в першому і другому позові мають бути тими ж самими; 4) в першому і другому процесі сторони мають бути тими ж самими. *Res judicata* включає в себе: 1) запобігання позову (*claim preclusion*) і 2) запобігання питання (issue preclusion) [13, с. 102].

Не можна не зазначити, що, зважаючи на особливості доказового права США, чимало науковців стверджують, що система американського доказового права є найдосконалішою та гарантує точне встановлення фактів в умовах дійсної змагальності за наявності активності сторін, а не суду [15, с. 128–129].

У положеннях Кодексу адміністративного судочинства Російської Федерації закріплено, що підставами звільнення від доказування є: 1) обставини, визнані судом загальновідомими; 2) обставини, встановлені рішенням суду, яке набрало законної сили, у раніше розглянутій цивільній або адміністративній справі або у справі, розглянутій раніше арбітражним судом, якщо у розгляді судом адміністративної справи беруть участь особи, щодо яких встановлено такі обставини, або особи, що належать до категорії осіб, щодо яких встановлено ці обставини; 3) вирок суду у кримінальній справі, інші постанови суду у цій справі і постанови суду у справі про адміністративне правопорушення, які набрали законної сили, у разі розгляду адміністративної справи про адміністративно-правові наслідки дій особи, стосовно якої винесено вирок і ухвали суду, з питань про те, чи мали місце певні дії та чи вчинені вони цією особою [7, ст. 64].

Разом із тим відповідно до положень ст. 65 Кодексу адміністративного судочинства Російської Федерації судом як факти, які не потребують подальшого доказування, приймаються обставини, що визнані сторонами в результаті досягнутої ними в судовому засіданні або поза судовим засіданням угоди, а також обставини, які визнані стороною і на яких інша сторона обґрунтовує свої вимоги або заперечення. При цьому досягнута сторонами угода стосовно обставин засвідчується їхніми заявами в письмовій формі, а визнання стороною обставин – може бути викладено як в усній, так і в письмовій формі [7].

Що стосується звільнення від доказування в адміністративному судочинстві Естонії необхідно вказати, що доведення не потребують обставини: 1) визнані судом загальновідомими (суд може визнати загальновідомою обставину, про яку можна отримати достовірну інформацію із позапроцесуальних джерел); 2) затверджені учасником процесу фактичні обставини визнані іншими учасниками процесу, якщо таке визнання не завдає шкоди правам особи, яка не є учасником процесу, або публічним інтересам. Визнанням вважається безумовна і недвозначна згода з фактичним твердженням, виражена в заяві, поданій до суду у встановленому законодавством порядку. Разом із тим суд оцінює визнання в сукупності з іншими доказами, і його може бути відкликано в разі, якщо учасник процесу доведе, що твердження про наявність чи відсутність визнаної обставини не відповідає дійсності і визнання було зумовлене неправильним уявленням про обставину. У такому разі обставина не вважається визнаною [3, ч. 1–3 ст. 60].

Слід також зазначити, що відповідно до положень Адміністративно-процесуального кодексу Естонії суд не може припускати правильність фактичних обставин, що мають вирішальне значення для адміністративної справи, тільки на тій підставі, що інші учасники процесу в своїх заявах або запереченнях недвозначно не оскаржили їх наявність, якщо необхідність оскарження не має бути очевидною для учасника процесу [3, ч. 4 ст. 60].

В адміністративному процесі Латвії, якщо суд визнає факт загальновідомим – такий факт не потребує доказування. Крім того, факт, установлений рішенням суду, яке набрало чинності, в його резолютивній частині не потрібно доводити знову під час розгляду адміністративної справи; факт, установлений рішенням суду, яке набрало чинності, в його мотивувальній частині не потрібно доводити знову під час розгляду адміністративної справи, в якій беруть участь ті ж учасники процесу; факт, який законом вважається встановленим, не потребує доведення під час розгляду справи (Адміністративно-процесуальний закон Латвії від 25.10.2001 р.) [2, ст. 153].

Подібні підстави звільнення від доказування в адміністративному судочинстві передбачено і в Республіці Киргизія. Не можна не вказати, що адміністративне судочинство у цій країні нормативно урегульованим стало доволі недавно з прийняттям у 2017 році Адміністративно-процесуального кодексу [1]. До цього часу провадження в адміністративних справах здійснювалося судами за загальними правилами цивільного судочинства [10, с. 116].

Так, відповідно до положень ст. 54 Адміністративно-процесуального кодексу Киргизької Республіки підставами звільнення від доказування в адміністративному судочинстві є: 1) визнання судом факту загальновідомим; 2) факт, установлений рішенням суду, яке набрало чинності, в його резолютивній частині не потрібно доводити знову під час розгляду адміністративної справи; 3) факт, установлений рішенням суду, яке набрало чинності, в його мотивувальній частині не потрібно доводити знову під час розгляду адміністративної справи, в якій беруть участь ті ж учасники процесу; 4) не потребують доведення факти, які не заперечуються іншою стороною, за винятком випадку, коли суд вважає, що їх доведення є необхідним; 5) факт, який законом вважається встановленим, не потребує доведення під час розгляду справи [1].

Кодекс адміністративного судочинства Республіки Вірменія регламентує: 1) загальновідомі факти не потребують доведення; 2) факти, підтверджені судовим актом, що вирішує справу по суті у раніше розглянутій цивільній або адміністративній справі, який набрав законної сили, не потребують доведення знову під час розгляду передбаченої Кодексом адміністративного судочинства Республіки Вірменія справи за участю одних і тих же сторін; 3) вирок у кримінальній справі, який набув чинності, є обов'язковим для суду під час розгляду передбаченої Кодексом адміністративного судочинства Республіки Вірменія справи тільки по фактах, якими підтверджено вчинення певних дій та осіб, які вчинили їх; 4) не потребують доведення факти, які не заперечуються іншою стороною, за винятком випадку, коли суд вважає, що їх доведення є необхідним [8, ст. 30].

Висновки. Таким чином, проведений аналіз нормативного закріплення підстав звільнення від доказування в адміністративному судочинстві США, Киргизької Республіки, Латвії, Російської Федерації, Естонії та Республіки Вірменія свідчить про відносно єдиний підхід щодо окреслення підстав звільнення від доказування в адміністративному судочинстві держав різних правових сімей.

Отже, положення КАС України щодо визначення та класифікації фактів, які не підлягають доказуванню в адміністративному судочинстві, більшою мірою відповідають усталеним світовим тенденціям звільнення від доказування. Однак нормативно-правові акти зарубіжних країн містять більш чіткі нормативні правила щодо визначення та класифікації фактів, які не підлягають доказуванню. У зв'язку із цим удосконалення вітчизняного законодавства про адміністративне судочинство має відбуватися шляхом подальшого запозичення відповідних положень із законодавства інших країн та впровадження найкращих світових апробованих практик.

Список використаних джерел:

1. Адміністративно-процесуальний кодекс Киргизької Республіки від 25.01.2017 г. № 13. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111520>.
2. Адміністративна юстиція у Латвійській Республіці. URL: http://wiki.law.knu.ua/index.php?title=Адміністративна_юстиція_у_Латвійській_республіці.
3. Адміністративно-процесуальний кодекс Естонії від 27 января 2011 г. URL: <https://v1.juristaitab.ee/ru-seadused/АДМИНИСТРАТИВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ%20КОДЕКС%2015.03.2019.pdf>.
4. Грабовська О. Законодавче регулювання доказування, встановлення фактів та обставин у цивільному процесі України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1/1. С. 80–85.
5. Калмикова Я.С. Аксиологія фактів у доказовій діяльності в адміністративному судочинстві. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 101–105.
6. Качур І. Законодавче врегулювання інституту адміністративної справи в адміністративному судочинстві: досвід пострадянських держав. *Національний юридический журнал: теорія і практика*. 2018. № 2. Ч. 2. С. 54–58.

7. Кодекс адміністративного судопроизводства Российской Федерации от 08.03.2015 г. № 21-ФЗ. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?rnd=D3B7A4450B6CA02BD7BE-A76E2FC7E3DF&req=doc&base=LAW&n=314899&REFFIELD=134&REFDST=100009&REFDOC=200202&REFBASE=LAW&stat=refcode%3D19694%3Bindex%3D25#1506ohjj1nz>.
8. Кодекс адміністративного судочинства Республіки Вірменія від 28.12.2013 р. № ЗР-139. URL: <http://parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=4837&lang=rus>.
9. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Офіційний вісник України*. 2005. № 32. Ст. 1918 (у ред. від 15.12.2017 р.).
10. Куйбіда Р.О., Тимошук В.П. Развитие административной юстиции в странах колишнего Радянского Союза. Київ : Книги для бізнесу, 2010. 144 с.
11. Настюк В.Я. Актуальні проблеми адміністративного процесу. *Сучасні проблеми адміністративного права та процесу* : тези доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 черв. 2017 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, каф. адмін. права і процесу ф-ту № 3. Харків, 2017. 295 с. С. 24–26.
12. Осіпова І.І. Підстави звільнення від доказування за законодавством зарубіжних країн. *Університетські наукові записки. Науковий часопис*. 2016. № 60. С. 66–73.
13. Решетникова И.В. Доказательственное право Англии и США. Екатеринбург : Изд-во УрГЮА, 1997. 240 с.
14. Рябенко О.П. Проблемні питання розвитку сучасної доктрини адміністративного права і процесу. *Юрист України*. 2011. № 1. С. 5–10. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/uy_2011_1\(14\)_1](http://nbuv.gov.ua/UJRN/uy_2011_1(14)_1).
15. Умнова О. Світовий досвід визначення концепції інституту доказів і доказування в адміністративному судочинстві. *Вісник Академії управління МВС*. 2009. № 3. С. 124–131.
16. Черникова А.О. Диференціація процесуальної форми адміністративного судочинства: досвід пострадянських країн. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. № 1. Ч. 2. С. 68–71.
17. Черникова А.О. Диференціація процесуальної форми адміністративного судочинства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
18. Шумилов В.М. Правовая система США : учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Междунар. отношения, 2006. 408 с.

УДК 629.067

ОПАЦЬКИЙ Р.М.

ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СУБ'ЄКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті проаналізовано систему громадських об'єднань як суб'єктів формування державної ювенальної політики. Встановлено їх роль та способи впливу на розвиток відповідної сфери суспільних відносин. На підставі аналізу суспільно-політичної практики робиться висновок про «формальний» та «популістський» підходи до реалізації ювенальної політики з боку об'єднань громадян. Окремо розглядаються політичні лідери та об'єднання як суб'єкти ювенальної політики. Зроблено висновок про перехід від категоричного несприйняття до лібералізації поглядів релігійних груп і необхідності впровадження ювенальної юстиції в Україні.

Ключові слова: ювенальна політика, ювенальна юстиція, права дітей, об'єднання громадян, проблематика.

© ОПАЦЬКИЙ Р.М. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності (Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)